

Vorbe la purtător în izmene pe călător

Despre cum folosești
zicerile limbii române
când ești departe și ți-e dor

Ohara Donovetsky

Dedicație

Celor cu drag de cuvânt,
de cel care *stă pe limbă* sau de cel uitat și rătăcit, de cel cu poveste
sau legendă în cârcă, de cel prins în proverb sau expresii,

celor înstrăinați, dintr-o întâmplare, de limbă sau,
de voie, de nevoie, de țară,
călătorilor prin lume – și, printre aceștia, tinerilor plecați
în *cele străinătăți* – din vreun fel sau altul –,
celor *izmene pe călător* sau *cu casa-n spinare*,
dar și celor *cu vorbele la purtător*,

la dreaptă reamintire de câteva *ziceri* românești,
această carte.

Oriunde te-ai afla pe lume, gândești în limba dintâi.
Te ajută, îți păstrează *cugetul treaz*. Sau *mâinile curate*.
Îți amintește să nu fii *coadă de topor*. Nu numai când e Ziua
Națională, ca la un *program de lucru cu publicul*. Ci mai tot timpul.
Când ești *departe*, cuvântul te ajută să te simți *aproape*.

În loc de *Cuvânt-înainte*

De departe și de foarte aproape, leac sau fleac

Uneori mi se pare că știu mai multe *despre dorul de ea* de când am plecat prin lume – chiar dacă doar pentru o vreme – decât când lucram *cu ea*. În țară fiind, nu am avut timp să scriu despre cât de frumoasă și armonioasă este, de cât de mult te bucură în alcătuirile-i de fel și chip. Profesoară de limba română fiind, nu am avut răgaz decât pentru a fi la catedră. Pentru că nu e deloc ușor să ții capul deasupra tuturor relelor lumii și să fii mereu pregătit să predai *pe limba adolescenților* – care, credeți-mă, uneori pare un cod special –, astfel încât să-i convingi, dar și să nu te faci de râs.

Nu știu dacă la clasă pronunțam vreodată cuvântul *patriotism*. Sper însă ca el să fi fost acolo, pe limbă, că fiecare îl va fi simțit, iar acum îl are undeva în spatele fiecărui cuvânt neaoș folosit, chiar și în gând.

Timp de peste douăzeci de ani *am crescut* adolescenți care, deși s-au risipit care-ncotro, să învețe și apoi să lucreze în țară sau pe alte meleaguri, nu au uitat să vorbească (corect) românește. Și o știu pentru că încă îi văd, îi aud sau îi citesc, atunci când ni se intersectează destinele. Am încredere în ei. Am învățat de la ei cât pentru o viață. Șansa a făcut ca adolescenții pe care i-am cunoscut să fie minunați, și inteligenți, și atenți, așa că nu mi-a rămas decât să încerc *tot timpul* să fiu și eu pe măsură. Ceea ce m-a obligat să fiu cea mai bună variantă a mea de profesor sau de om. Vreme de mulți ani, drumurile spre mintea elevilor pe care i-am cunoscut m-au ținut atentă ca pentru mersul pe sârmă, în

Ohara Donovetsky

alertă să nu fac pași greșiți sau incompleți. Una-alta despre literatura română, una-alta despre literatura lumii, multe despre limba română, dar și despre *purtarea în lume*.

Printr-un joc al destinului, a trebuit acum câțiva ani să plec din acest timp și din acest spațiu. Așa a fost să fie.

Poate aceasta a fost lecția care, de această dată, îmi era destinată. Poate soarta mi-a orânduit plecarea pentru o vreme. Să înțeleg și mai bine cât de drag mi-a fost și îmi este să vorbesc în limba română, dar și să înțeleg realitatea trecută și prezentă redată prin fibrele și nervurile ei. Ca să pot transmite și mai bine că, oriunde ar fi în lume, ne leagă vorbele noastre comune.

Ori de câte ori am fost departe, mi s-a făcut dor de mirosul de tei sau de caprifoi din București, de papanăși și de ciorile din Cișmigiu, de Gara de Nord sau de telemeaua unei tanti Florica din Piața Buzești, de mirosul de ploaie al urbei, de muntele și marea noastră, de schimbarea anotimpurilor, dar mai ales de efervescenta din preajma sărbătorilor – fără pereche în lume, pentru că peste tot în altă parte pregătirile pentru sărbători sunt scurte și funcțional-comercial-administrative – și de întâlnirile la cafea sau la ceai cu răgaz pentru taclale.

Departe de țară, dorul de toate acestea și de multe altele crește ca *un duh din lampă*.

Cartea de față a crescut și ea la fel, în timp, cu fiecare sărbătoare sau cu fiecare zi obișnuită în care mintea s-a dus singură, după capriciile ei, către o expresie sau către un proverb, către un cuvânt sau o locuțiune, apoi s-a ramificat și s-a întrupat aproape singură. Așa se face că m-am

oprit (doar) asupra câtorva dintre expresiile sau proverbele potrivite la temă, fără pretenția epuizării inventarului. Le-am menționat în ordinea în care au venit, mai degrabă aleatoriu, doar pe acelea care mi s-au părut mai interesante, în vreun fel sau altul, pentru alcătuirea lor paradoxală, deseori comică, dar neîndoios provocatoare.

Ce a rămas cuprins în aceste pagini este ce am selectat din tot ce s-a adunat timp de aproape cinci ani¹, un material ușor de citit, gândit mai degrabă *ad usum Delphini*². Pentru a facilita lectura – care poate fi pornită în orice punct și continuată de oriunde –, l-am distribuit în șase secțiuni:

I. Necunoscutul sau cunoscutul geografic (și etnic) în câteva expresii, *ad usum Delphini*

II. Necunoscutul sau cunoscutul zoologic *de pe lângă casă*

III. Necunoscutul sau cunoscutul botanic, *cu ce e la-ndemână*

IV. Necunoscutul sau cunoscutul anatomic, *de la mână pân' la gură* (limba, ochii, nasul, gura, gâtul și urechea, mâna, piciorul, bojocii, ficatii, rărunchii, burta, inima, pielea ș.a.)

V. Necunoscutul sau cunoscutul alimentar *care stă pe limbă (bucate alese și câteva merinde)*

VI. Metehne și capricii în zicerile noastre (cârcoteala, tabietul, lehamitea, nostalgie și paseism, lenea, băuta, nehotărârea, inadecvarea, boala, politețea și altele asemenea, *cu bune sau cu rele*)

Pentru diversitate, am inserat în fiecare secțiune, sub titlul *Intermezzo*, texte scrise în diverse ocazii, ca urmare a unor evenimente din viața personală sau comunitară, atunci când am ales, de asemenea, să trec

¹ În câteva cazuri am inserat și unele dintre articolele pe care le-am scris pentru *Dilema veche*, după cum fragmente sau unele dintre capitole au fost postate pe rețelele de socializare (n. a).

² În ediție prescurtată (n. red.).

Ohara Donovetsky

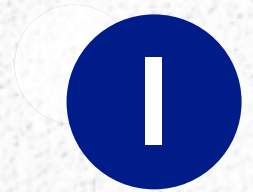
comentariul, într-un fel sau altul, prin filtrul expresiilor din limba vorbită sau prin raportarea la cea normată.

Profilul cărții de față nu este, firește, unul academic sau didactic, ci mai degrabă unul anecdotic, cu un ton și un ritm care să sprijine (re)apropierea firească de hazul și farmecul construcțiilor frazeologice sau paremiologice. Citiți-o, rogu-vă, ca pe o cărticea, un răvaș amical, care așteaptă răspuns, dar și continuare. Intenția nu a fost nici pe departe cea a unui inventar, ci aceea a revigorării câtorva dintre expresiile, locuțiunile, proverbele sau zicalele românești sau, de ce nu, a (re)împrietenirii, în cazul celor mai tineri, cu acestea. Nu mi-am propus să epuizez toate expresiile posibile la vreo temă sau alta, ci doar să le menționez și să le corelez între ele pe acelea care *mi-au trecut prin cap* la un moment dat, selectându-le pe acelea care *mi-au stat pe limbă* și care mi-au fost *mai la îndemână*. Intenția a fost aceea de a(-mi) reaminti expresii – din registrul limbii vorbite, uneori chiar și din limbajul argotic – în stare să țină trează amintirea lumii de acasă. Cu alte cuvinte, am *scos de la naftalină* câteva *ziceri* neaoșe, din dorința de a popula realitatea imediată cu vorbe familiare, dar și pentru a le ține în minte treze, ca pe cunoștințe vechi și de nădejde, care nu te lasă la greu. O mărturisire a faptului că limba natală e legătura puternică și salvatoare cu matca.

În fond, o declarație de iubire.

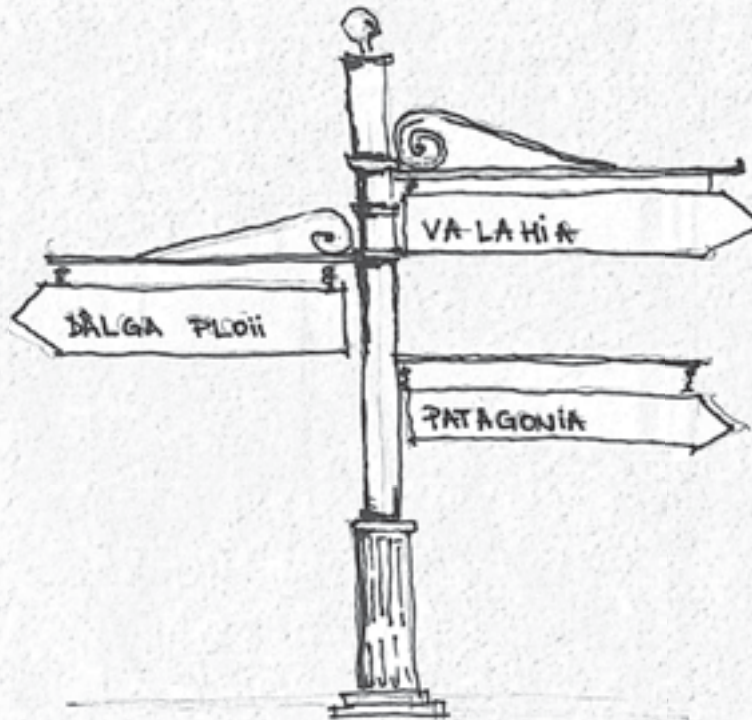
Când ne este dor de mirosul de tei sau de lavandă, de parcul drag de-acasă, de aroma de iarbă, de papanășii bunicii, de telemeaua unei tanti Florica, oricare ar fi ea, de mărtișor sau de sarmale, de pască sau de merdenele, avem (și) refugiul în cuvântul de acasă, *semnul* esențelor tari de care ducem lipsă, un *leac*, pentru unii, un *fleac*, pentru alții.

Necunoscutul sau cunoscutul geografic (și etnic) în câteva expresii, *ad usum Delphini*

*Binele l-au învățat oamenii unii de la alții,
neamurile pe urmă unul de la altul.*
(Dinicu Golescu, *Cătră cititor, Însemnare a călătoriei mele,*
Constantin Radovici din Golești, în 1824, 1825, 1826)

E loc pentru toată lumea sub soare. (proverb)

Unde și-a dus mutu' iapa la dracu-n praznic cu naturelul simțitor

Într-o conversație cu un prieten german, acum vreo zece ani, mi-a trecut pe la ureche expresia „*jemanden in die Walachei schicken*”. Atunci am auzit-o prima dată și nu o să uit niciodată cât de uimită am fost. L-am rugat să-mi repete. Apoi am decupat expresia și i-am cerut să îmi explice. Era corect, „*Walachei*” a zis, „*Walachei*” a vrut să spună, nu a fost o greșeală, așadar auzisem bine ce tocmai rostise.

În definitiv, în traducere, *a trimite pe cineva în Valachia* sună cu-minte și onest. Reacția de după uimire a fost de bucurie, a, uite, nemții știu de Valahia, hm, și asta mai demultișor, de pe vremea când *Valahia* circula ca termen.

În minutele următoare, secțiunea din creierul meu sensibilă la chestiuni filologhicești s-a pus repede în funcțiune și a calculat cum a putut că asta trebuie să se fi petrecut în *seculi* de mult apuși, din moment ce este vorba despre o unitate frazeologică germană, deci una în care se conservă, nu-i așa, termeni arhaici – ca în alte multe situații, cum e cazul românescului *brâncă* pentru *mână*, puțin folosit acest *brâncă* altfel decât în *a munci pe brânci*, adică până la epuizare, până cazi din picioare (pe mâini); nu-mi spuneți aici, vă rog, de boala de la porci ș. cl. și nici de alte utilizări regionale ale lui *brâncă*, ar fi vorba despre alte două subiecte de discuție.

... Să revenim la prochimen.

Interesant mi s-a părut faptul că termenul *Walachei*, prin care se denumea Țara Românească, nu numai că, iată, era cunoscut, dar era atât de bine sau, și mai nuanțat spus, *suficient* de cunoscut încât să intre într-o expresie germană! Or asta nu e deloc puțin lucru. Vremuri bune trebuie să fi fost, din moment ce teutonii vor fi știut de Valahia într-atât încât să-i facă loc chiar într-o expresie, am continuat să gândesc atunci, promițându-mi hotărât să cercetez și să scriu un articol despre expresia atât de surprinzătoare (ceea ce am și făcut, de altfel, pentru revista Institutului de Lingvistică, de îndată ce m-am întors, la vremea aceea, în țară).

Ce vreau să spun de această dată este că, revenind la momentul zero al întâlnirii cu expresia, îmi amintesc foarte bine că am trecut prin mai multe stări: admirației ulterioare uimirii inițiale i-a luat locul, în foarte scurtă vreme, dezamăgirea, de îndată ce i-am conștientizat contextele de utilizare.

Iată care sunt acestea: „*jemanden in die Walachei schicken*”, cu alte cuvinte, de-ale noastre, *a trimite pe cineva în Valahia* este o expresie folosită (de aceia care încă mai cunosc această expresie, mulți sau puțini, câți vor fi fiind aceștia) pentru referirea la un loc îndepărtat și necunoscut. Așadar, intenția este de *a trimite pe cineva* într-un loc îndepărtat, greu accesibil, pentru a-i pierde urma, eventual. Aș putea crede chiar că *Valahia* aici ar fi echivalentul lui „*mitten in der Pampa*”¹ sau al lui „*wo der Pfeffer waechst*”². Adică, *a trimite pe cineva în Valahia* ar însemna să trimiți pe cineva într-un loc aflat la mare distanță, despre care se știu puține amănunte, și de aceea nu pare un loc prielnic sau ademenitor și nici sigur etc.

¹ În traducere cuvânt cu cuvânt, „în mijlocul preriei”; în traducere liberă, „în pampas”; echivalent cu „un loc îndepărtat și puțin cunoscut” (n. a.).

² În traducere cuvânt cu cuvânt, „unde crește piperul”; în traducere liberă, „unde nu crește iarbă”, expresie echivalentă cu „un loc îndepărtat, exotic și puțin cunoscut” (n. a.).

Ohara Donovetsky

Cu alte cuvinte, *a trimite pe cineva în Valahia* poate fi redat, dacă vrem să folosim expresii de-ale noastre, prin: *a trimite pe cineva unde și-a dus mutu' iapa* (cu variantele, mai rare, *unde și-a dus surdul roata sau țiganul cârlanul*) sau *a trimite pe cineva unde și-a înțărcat dracu' copiii*. Prin urmare, locul acela căruia germanii îi spun Valahia este echivalent cu ceea ce noi redăm prin *la dracu-n praznic* sau *la mama dracului* sau, ca mai sus, *unde și-a dus mutu' iapa* și *unde și-a dus surdul roata sau țiganul cârlanul*.

Pe de altă parte, să nu neglijăm nici că, iată, avem și noi în limbă referiri la țări exotice pentru locuri greu accesibile, zicem *în Patagonia*, dar și *în pampas* (chiar dacă al doilea nu folosește numele unei țări, apăsarea cândva ca echivalent pentru locuri necunoscute). Părerea de rău că neamțul dintr-un secol mic ar fi considerat că *Walachei* e la capătul pământului – când în realitate, hai, n-o fi fost la o aruncătură de băț, dar nici peste nouă mări și nouă țări nu era, chiar dacă veneai cu calul sau cu diligența – nu m-a părăsit nici până astăzi, deși înțeleg și accept că suntem cumva pe alt nivel al spiralei decât ar fi ei.

... Tot așa m-am simțit și acum câteva zile, când prieteni de pe un continent îndepărtat au fost nevoiți să caute pe net unde se află România. Nu, nu erau neinstruiți și nici ipocriți. Erau sinceri nedumeriți că nu știau unde vine țara asta, România. Un punct comun am stabilit până la urmă, „e în Europa”, de continent știau, tot a fost bine. La toate numele de români cunoscuți la care am făcut apel, au zâmbit politicoși și încurajator. Voiau să afle. Cât mai multe.

La sfârșitul întâlnirii, mi-au zis ceva de Sofia. Am mai zăbovit cât să le spun două vorbe măcar despre București și despre Delta. Nu voiam rămână în neștiință, să ajungă în locuri necunoscute. Așa sunt eu, cu *naturelul simțitor*.

Izmene pe călător

Combi-na-ția aceasta de cuvinte dintre izmene și călător mi-a plăcut dintotdeauna.

Recunosc că am folosit-o de multe ori, zicând despre mine și despre ai mei din familie că *sunt/em izmene pe călător*. Înțelegeam prin asta că suntem mereu pe drumuri, că ne plac călătoriile, că nu stăm mai deloc pe-acasă, iar când o facem, când în sfârșit ajungem acasă, parcă *ne mănâncă tălpile*, vorba-aia, zici c-am avea *furnici pe toată talpa*, vorba cântecului.

Că ne place să călătorim *ca țiganu' cu cortu'*, adică să fim mereu plecați în lume, chiar dacă asta ar presupune că uneori acolo unde ajungi nu vei avea decât puținul tău luat în boccea, în desaga mai mult sau mai puțin încăpătoare (față de cortul în care să-ți pui capul și să-ți odihnești oasele).

Târziu am aflat că expresia ar fi, de fapt, *a trimite pe cineva izmene pe călător*, și nu *a fi izmene pe călător*.

Dar și că *a trimite pe cineva izmene pe călător* se referă la „a expedia ceva printr-o persoană nesigură”. Nu e greu de înțeles care au fost motivele pentru care s-a ajuns la o astfel de asociere, cel mai probabil, „mujicul”, cel *sărac ca degetu'* de n-ar fi avut decât izmenele pe dânsul, va fi fost trimis de boier la moșia învecinată, cu o misie, să zică sau să ducă ceva. Om simplu, cel cu izmenele, fără virtutea cuvântului promis sau a legământului de vreun fel se va fi (și) încurcat pe drum.

Ohara Donovetsky

Asta de va fi ajuns vreodată (e pură speculație și joc de posibilități și închipuiri, au să-mi fie iertat).

Pe de altă parte, am aflat că mult iubita mea expresie, cu izmenele și călătorul, s-ar folosi în contexte nu prea măgulitoare și nici cine știe ce onorante, ba chiar dimpotrivă. Spui cuiva *ești izmene pe călător* și ar însemna că te referi la cineva de care nu ești prea convins, în care nu ai încredere că-ți va duce rugămintea la îndeplinire sau coletul la destinație. Denumești, așadar, prin *izmenele pe călător* o persoană superficială, pe care nu-ți poți pune banii, pentru care n-ai pune sau băga mâna-n foc, n-ai garanta, of, și pentru care, așadar, n-ai chezașia/convingerea că va duce treaba la capăt. Asta ar însemna și că, dacă o faci totuși, mai degrabă ai risca, dacă prin forța lucrurilor ar trebui să-i încredințezi un secret, un pachet, un cuvânt (de-i răspuns la o chestiune importantă, mai că nu trebuie s-o faci), o scrisoare (dacă-i de amor, mă-ntunec la gândul că n-ar ajunge la destinatarul amoretat și de aici, ce încurcătură), *un rost de rostuit* (nici că ar trebui încercat) în numele tău.

Ce mai tura-vura, *izmenele pe călător* nu prezintă încredere, în ciuda faptului că legenda păstrează indicii că ar avea pretenții (cândva, or fi fost și *izmene* cu obraz de ținut).

Iaca, ele au ajuns în timp să nu mai fie de încredere, iar pretențiile lor, neîntemeiate.

Cu tristețe aș zice și că, iată, am aflat că dacă românul te-a numit *izmene pe călător* a arătat că ești nestatornic și că, cine știe, poate dai boul pe capră, capra pe găscan și găscanul pe o traistă, și-aia, goală, la rându-i, unde mai pui, or nici asta nu pare deloc bine, cel puțin la prima vedere (pentru că, la a doua, e fain de tot).

Păi, în cazul ăsta, dacă-i pe-așa, numai *izmene pe călător* să nu vrei să fii. Deși, la o adică, hâtru privind lucrurile, parcă n-ar fi chiar așa de rău.

Nici în cealaltă combinație, cu verbul „a da”, lucrurile nu stau mai puțin interesant. Nici cu verbul generozității nu pare că *se drege busuiocul*, ca să fie mai bine până la sfârșit. Nici cu această expresie nu se recâștigă încrederea (în atâtea secole de pervertire a omului simplu, nu-i de mirare). Să ne lămurim, cu seninătate dară.

A da izmene pe călător e folosit în situația în care ai dat ceva important pentru tine, ceva de preț cuiva care, până la final, se dovedește a fi fost o persoană nepotrivită. Ai în-cre-din-țat, așadar, ceea ce nu-i puțin lucru, un cuvânt/un secret/un pachet valoros pentru tine unei persoane nesigure, care te-a trădat și a făcut ca ce i-ai încredințat să nu ajungă unde trebuie.

E ca în celălalt caz, numai că aici e sigur că îi încredințezi ceva foarte important pe care trebuie să-l ducă în numele tău, nu doar un cuvânt sau simpla lui persoană. *Izmana* pare *partea pentru întreg, obiectul pentru persoană*, o sinecdocă deci, prin care se desemnează de data asta omul asociat cu deficiența de atitudine.

Izmana din expresie o fi un semn al neglijenței sau al nesiguranței. Cum știm însă că „omul e sub vreme”, n-ar strica dară să arătăm puțină prudență și înțelegere în fața izmenei buclucașe.

(Și pentru că veni vorba, zic și că *izmene acre* arată un om pipernicit și sărăcăcios; nici aici nu e greu de înțeles de ce, deși poate că trebuie amintit că adjectivul „acru” se folosește în limbaj popular cu sensul de „murdar”, probabil că igiena precară e asociată izului presupus în consecință.)

Îmi place în continuare expresia *a fi izmene pe călător*, ce să fac?

Ohara Donovetsky

M-am atașat de ea. De la atâtea drumuri. O să încerc s-o reabilitez, prea e nedreptățită, văduvită de înțelesurile avute cândva.

Să fiu *izmana* de încredere d-antărț.

Cu națiile la șuetă¹

Vă amintiți, sunt sigură, expresia (*a trimite pe cineva în Valahia*) „*jemanden in die Walachei schicken*”, utilă în cazul în care un german intenționează să se refere la un loc necunoscut sau îndepărtat și nefamiliar. Nu reiau. Rezum amintind că Valahia era considerată la mare distanță, aflată pe un teren necunoscut. Așadar doar că am bănuiala că nu sunt foarte mulți aceia care astăzi mai au cunoștință de realitatea aflată sub referința la *Walachei* și nici că termenului îi corespund coordonatele unei părți din România de azi. Numele a rămas într-o expresie, întrucâtva frecventă, e adevărat, dar cu iz mitico-magic, fără raportare geografică, pentru foarte mulți germani.

Nu mai puțin interesant mi s-a părut când am auzit, acum câteva luni, într-o conversație cu un chinez, referiri la *a fi în limba germană* sau ... *în Germania* cu semnificația „a te afla în fața unui fapt necunoscut” sau „a fi într-un loc îndepărtat și necunoscut”. Așadar, am gândit că (și am întrebat ca să fiu sigură că am înțeles bine) *a fi în limba germană* este, pentru chinezi, echivalentul a ceva (încă) necunoscut sau neexplorat. Mi-am amintit, firește, de ciobanul moldovean din povestirea sadoveniană inclusă în *Hanu-Ancuței*, „Negustor lipsan”, personaj care găsea de neînțeles trenul, despre care spunea neîncrezător „cine știe

¹ Apărut – cu modificări – și în *Dilema veche*, „Necunoscutul geografic în expresii”, publicat la 7 decembrie 2017 (n. a).

ce ticăloșie nemțască a mai fi”, ascultând nedumerit explicația „un fel de căsuțe pe roate și roatele se îmbucă în șine...” Și, firește, cum să nu, de jupân Dumitrache cu a lui inapetență pentru „ce să căutăm la comediile alea nemțești, niște mofturi, dăm parale și nu înțelegem nimica”... La Ghica și la Slavici, „îmbrăcat nemțește” însemna îmbrăcat europenește, occidental, fără lebadea¹, giubea² și tombateră³, vezi bine.

De aici, gândul a plecat singur, în răspăr de data aceasta, la expresiile românești care folosesc „China” sau „chinezește”. Și noi zicem *mare cât China* pentru obiecte sau spații de dimensiuni impresionante și mai zicem și, când ceva e de neînțeles, că *ar fi în chineză*.

Dar românul întreabă nervos, când cineva nu înțelege sau nu aude – sau doar se preface –, dar și dacă i se pare că acela ar fi prea încăpățânat, deloc binevoitor, refractar sau surd la propunerile/vorbele lui: „Ce, ești turc?” sau „Oare am vorbit turcește, de ce nu înțelegi?”

Patagonia, Valahia, China sau Germania sunt spații cu existență reală și coordonate geografice, dar curios este faptul că oamenii aflați la mare distanță față de ele le-au folosit pentru a plasa incomprehensibilul tehnic sau lingvistic, atracția față de necunoscutul geografic sau pur și simplu temeri diverse: în fața îndepărtatului, în fața noului, în fața neștiutului.

Deformație profesională, nu pot să nu amintesc și alte expresii care folosesc cuvinte derivate din astfel de nume. Românul zice *a o șterge englezește*⁴ pentru „a pleca pe neobservate”, *a sta turcește* pentru „a sta jos cu picioarele încrucișate”, *a sta grecește* pentru „a sta jos cu genunchii la

¹ Haină bărbătească lungă, confecționată din material gros, purtată la început de boieri și apoi de orășeni (n. red.).

² Haină lungă și largă din postav, căptușită cu blană, purtată de boieri (n. red.).

³ Căciulă de modă orientală, care se purta în trecut (n. red.).

⁴ Într-o discuție la temă, prietena mea Adriana Hoancă a menționat faptul că în limba română expresia *a o șterge englezește* ar fi intrat pe filieră franceză, din „*filler a l'anglais*”, dar și că englezii „o zic în oglindă, peste Canal”, expresia fiind „*take a French leave*” (n. a).

Ohara Donovetsky

gură”, *a plăti nemțește* pentru „a plăti fiecare partea lui” (iar în acest din urmă caz, interesant este și că, în limba engleză, bunăoară, nu neamțul, ci olandezul e cel „invocat”, cum bine știți, expresia este „*to pay Dutch*”). Toate acestea sunt expresii ce denumesc o realitate care a fost nouă la un moment dat, deci străină de firea lui, dar pe care românul a adoptat-o și apoi a păstrat-o în expresii, în care adverbul rămâne să amintească și să lămurească punctul de origine al gestului, de care, într-un fel, pare că se delimitează pentru a se descrie parcă pe sine ca diferit.

În tinerețe, în primii ani de predare, când voiam să zic ceva despre un loc îndepărtat și străin, foloseam, din rațiuni eufonice și teribiliste, Dâlga Ploii sau Cuca Măcăii, știind cu prisosință că sunt locuri reale, și ele cu „flăcăi voinici și fete mândre”, de bună seamă (pentru conformitate, trebuie spus că denumirea geografică oficială a celei de pe urmă este Cuca Măcăi).

M-am lecuit. De când am observat că nu am niciun motiv să mă raportez la vreun loc sau altul doar pentru că sună interesant, cu o cunoaștere superficială și uz asociat doar unei impresii, și aceea subiectivă și deci neîntemeiată. Nu mai folosesc de mult timp expresii care conțin denumiri geografice. Nu de alta, dar se întâmplă să întâlnesc, prin voia sau prin ironia sortii, un locuitor al aceluși spațiu. Expresia se surpă în sine, îți rămâne să salvezi conversația doar prin explicații istorice și lingvistice. Noroc că Brăila din *a nimerit orbul Brăila* vine, se pare, de la Braille – deși e greu de crezut, să fi pipăit orbul cu mâinile o hartă specială, oare? – sau poate de la *ochelari* (*Brille*, în germană, e posibil ca expresia noastră să aibă corespondent într-una germană), *s-a răsturnat căruța cu proști la Caracal* nu face referire la „proști”, ci la „poștii”, „poște”, iar *a întors-o ca la Ploiești* are legătură cu manevrele feroviare de acum două secole, și nu cu tulburările de umoare.

Cineva *și-a găsit Bacăul*, dacă a pățit-o rău de tot, deși cuvântul inițial nu avea relevanță geografică, ci se pare că avea legătură cu pedeapsa extremă, întrucât era vorba despre *bako* (= călău, în limba maghiară), cu alte cuvinte, nu Bacăul e ce găsește, ci *pe dracu' sau pe tătâne-său*.

Atât am avut de spus, e salutar să știm. Zic că ne salvează, pentru că, nu te alta, dar ni se poate întâmpla să ne întâlnim cu un patagonez.

Addenda

După lămuririle de mai sus, Ioana Avădani mi l-a semnalat – eram deja în 2019, cred – pe caraghiosul *găgăuță*, ca să nu-l uit la inventar și, uite așa, să menționez *en passant* că aceasta trebuie să fi fost modalitatea prin care am păstrat în limba vorbită referirea la neamul găgăuz.

Pe Ligia Necula, la rându-i, cam în aceeași perioadă, considerațiile mele despre „cum păstrăm națiile pe limbă” au dus-o cu gândul la „troglodiți”. Așa e, ne referim la „troglodiți” atunci când avem nevoie să vorbim critic și depreciativ despre oameni care nu au prea multă grijă de ei. „Sunt niște troglodiți” spunem și înțelegem „niște amărăți, vai de ei!”, iar o stare de compasiune amestecată cu ușor dezgust – cumva vrem să arătăm că și-ar fi făcut-o cu mâna lor, carevasăzică – însoțește zisa. Nu știe prea multe omul de azi despre omul preistoric din cuaternar, cel al cavernelor, cel care a fost primul denumit prin termenul de „troglodit”, după cum nu sunt mulți cei care ar cunoaște referirea la o populație dintr-un trib african denumită astfel. „Trogloditul” folosește vorbitorului din limba noastră de azi în momentul în care are în minte un individ grosolan, dar și neîngrijit, care lasă impresia că ar trăi cu mijloace puține și neîndestulătoare – intenționat sau de nevoie –, dar care l-au adus în situația să se poarte rudimentar și primitiv.

Cuprins

Dedicație	5
În loc de <i>Cuvânt-înainte. De departe și de foarte aproape, leac sau fleac</i>	7
I. Necunoscutul sau cunoscutul geografic (și etnic)	
în câteva expresii, <i>ad usum Delphini</i>	11
<i>Unde și-a dus mutu' iapa la dracu-n praznic cu naturelul simțitor</i>	12
<i>Izmene pe călător</i>	15
<i>Cu națiile la șuetă</i>	18
<i>Cu prietenii turci și tătari</i>	22
<i>Ce am înțeles eu din „mânca-ți-aș” sau <i>Te av bahtalo</i></i>	25
II. Necunoscutul sau cunoscutul zoologic <i>de pe lângă casă</i>	31
<i>Animale de pe lângă casă în expresii (I)</i>	32
<i>Animale de pe lângă casă în expresii (II)</i>	40
<i>Păsăretul de pe lângă casă în expresii</i>	45
<i>Animale pe limbă – jivine venetice</i>	49
<i>Intermezzo (I). Ca marca de scrisoare</i>	51
<i>Făpturi mici pe limbă</i>	55
<i>Intermezzo (II). O menajerie comico-filosofică</i>	61
III. Necunoscutul sau cunoscutul botanic, <i>cu ce e la-ndemână</i>	65
<i>De chichi, de trei lei ridichi sau de flori de cuc</i>	66
<i>Fruitele noastre – despre potriviri și mai ales despre dibuiri nereușite</i>	68
<i>Fiecare cu nucile și nucul lui</i>	72
<i>Firoase și rădăcinoase, aromatice și cucurbitacee</i>	74
IV. Necunoscutul sau cunoscutul anatomic <i>de la mână până la gură</i> (limba, ochii, nasul, gura, gâtul și urechea, mâna, piciorul, bojocii, ficații, răunchii, burta, inima, pielea ș.a.)	83
<i>Ce-i pe limbă despre limbă</i>	84
<i>Ochii, codații, sprâncenații, buni sau răi</i>	86
<i>A avea nas, nu-i de colo</i>	88
<i>Gura – aurită, bogată, spurcată, spartă, slobodă – la câștig și la pierdere</i>	92
<i>Rea de gură, limbă dulce, rea de muscă – trei schițe ghidușe de portret,</i> <i>dar și despre <i>a da papucii</i></i>	96
<i>Gâtul și urechea – de folos, de veghe sau de pomană</i>	99

Intermezzo (III) – Despre altele-ale limbii. Nu le știm, da' le potrivim	103
<i>Mâna – mână de ajutor, ce-i în mână nu-i minciună</i>	105
<i>Picior – de la venire până la vecie</i>	107
<i>Bojoci, ficați, rărunchi, burtă</i>	109
<i>Inimă – mare sau mică cât un purice, de la drag la frică</i>	110
<i>Pielea – a ta, a altcuiva, pusă la bătaie, de găină</i>	113
<i>Cine este Stana și ce legătură are urechea?</i>	114
Intermezzo (IV). Limba din reclame față cu reacțiunea.....	118
V. Necunoscutul sau cunoscutul alimentar care stă pe limbă	
<i>(bucate alese și câteva merinde)</i>	121
<i>Bucate alese ale unui ospăț cum nu s-a mai văzut</i>	122
<i>Pâinea – ruptă de la gură sau pusă pe masă</i>	124
<i>Sarea – un fel de unitate de măsură</i>	126
<i>Frate, frate, dar cum rămâne cu brânza?</i>	128
<i>Untul, mămăliga și puțină papară</i>	130
<i>Laptele și mierea</i>	131
VI. Metehne și capricii în zicerile noastre (cârcoteala, tabietul, lehamitea, nostalgie și paseism, lenea, băuta, nehotărârea, inadecvarea, boala, politețea și altele asemenea, cu bune sau cu rele)	133
<i>Cârcoteala. Să tragem împreună la aceeași căruță, și nu fiecare pre limba lui</i>	134
<i>Tabietul. A avea un tabiet, a-și face un hatâr și alte farafastâcuri</i>	136
<i>Lehamitea. Ți-e lehamite, te saturei, dar nu sta cu mâinile-n sân.....</i>	139
<i>Nostalgie și paseism. Despre a fi într-o rână sau a da în brânci</i>	142
<i>Lenea. Lenea și un pic de prostie de-aia deșteaptă, Doamne, dacă nu cer prea mult</i>	148
<i>Băuta. Hai, fac cinste.....</i>	150
<i>Nehotărârea. Două luntre în ape tulburi</i>	155
<i>Inadecvarea. Tot felul de babe aflate sub vreme – note și fandacsii</i>	157
Intermezzo (V). Despre frig și frică, de la un sân de vrăjitoare	159
<i>Boala. Boala în câteva impresii și expresii</i>	161
<i>Politețea. Un cuvânt pe cale de dispariție, dumneavoastră</i>	162
<i>Casă și acasă. Să îți fie casa-casă</i>	165
<i>A încheia socoteala/A se sfârși. Există sfârșituri și sfârșituri, doar nu e sfârșitul lumii</i>	166
<i>Încă o vorbă (și o întâmplare hazlie) despre a fi gata.....</i>	168
<i>În loc de încheiere Cuvânt nou</i>	171
<i>Mulțumiri</i>	174